

כיבושי 1967 האם הם תוכננו מראש?

סיוור מפקדים לאחר שחרור העיר העתיקה בירושלים. בשורה המובילה (מימין לשמאל): הרמטכ"ל יצחק רבין, שר הביטחון משה דיין, אלוף פיקוד המרכז עוזי נרקיס וראש אג"ם רחבעם זאבי (גנדי) | במלחמת ששת הימים מילא שר הביטחון משה דיין תפקיד מרכזי בקבלת ההחלטות האסטרטגיות. ברוב המקרים הוא בלם מהלכים להרחבת הלחימה

סא"ל (מיל') ד"ר שמעון גולן
ראש התחום לחקר הרמה האסטרטגית
במחלקה להיסטוריה של צה"ל

בניגוד לטענות שנשמעו לאחר מלחמת ששת הימים, כאילו ישראל תיכננה מראש את מסעות הכיבושים, העובדות מלמדות שהאירועים באותה המלחמה התפתחו באופן אקראי למדי

מבוא

הספר "מלחמה בשלוש חזיתות", שעליו מבוסס המאמר הזה, עוסק בקבלת ההחלטות בפקוד העליון במלחמת ששת הימים.¹ באותה המלחמה כבשה ישראל את חצי האי סיני ממצרים, את הגדה המערבית (יהודה ושומרון) מירדן ואת רמת הגולן מסוריה. השאלה שנידונה כאן היא האם הייתה כוונה מראש לכבוש את כל השטחים האלה.

אחרי מלחמת העצמאות היו גורמים במדינה - וגם בצבא - שביכו על כך שישאל לא כבשה במהלך המלחמה שטחים שונים ובעיקר את יהודה ושומרון. בין אלה היה גם משה דיין.² לכן ניתן היה לצפות, לכאורה, שבהיותו שר הביטחון הוא יראה במלחמה ביוני 1967 הזדמנות להשלים את מה שלא נעשה במלחמת העצמאות ולכפר על "הבכייה לדורות". מטרת המאמר הזה היא לבחון אם כך אכן היה.

בדרך הטבע, צבא מכין תוכניות אופרטיביות למצבים שעלולים להתפתח. צה"ל הכין תוכניות לכיבוש סיני, הגדה המערבית ושטחים בסוריה עד דמשק.³ השאלה היא אם אכן הייתה כוונה לממש את התוכניות האלה ביוני 1967.

על פניו, התשובה לשאלה הזאת היא לא ולא! כידוע, פתחה ישראל במלחמה בעקבות מהלכה של מצרים, שכללו ריכוז כוחות בסיני וחסימת מפרץ אילת לשיט אל ישראל וממנה. הצלחותיו של נשיא מצרים הביאו לכך שחוסיון מלך ירדן הגיע לקהיר וחתם על ברית הגנה עם מצרים. במסגרתה הוקמה מפקדה משותפת, שמפקדה, הגנרל המצרי עבד אל-מונעים ריאד, נשלח לירדן. כן שוגרו אליה גדודי קומנדו מצריים. אשר לסוריה - בשנים שלפני המלחמה היא הייתה הגורם המתסיס, ותקריות רבות התפתחו בחזית עימה כתוצאה מניסיונותיה להטות את מקורות הירדן ולפגוע בעבודות בשטחים המפורזים ובדייגים בכינרת. לכאורה היה אפוא לישראל אינטרס להכות בשלוש המדינות האלה.

בהחלטת הממשלה ב-4 ביוני נאמר כי היא "קובעת כי הצבאות של מצרים, סוריה וירדן ערוכים להתקפה רב-חזיתית מיידיה המאיימת על קיומה של המדינה. הממשלה מחליטה לנקוט פעולה צבאית שתביא לידי שחרור ישראל מטבעת החנק המתהדקת והולכת שביבה ותמנע את ההתקפה העומדת להיערך עליה על ידי כוחות המפקדה הערבית המאוחדת".⁴ ההחלטה הזאת מחזקת לכאורה את ההערכה שהכיבושים תוכננו מראש.

אולם בפועל נקבע במטכ"ל שהמהלך ההתקפי של צה"ל יופנה כלפי מצרים וכי בד בבד ייעשו הכנות לקראת האפשרות של מהלכים התקפיים של צבאות ירדן וסוריה. כמו כן הובאו בחשבון אפשרויות של מהלכים התקפיים של צה"ל בחזיתות האלה, אך הוחלט לתת

קדימה לחזית המצרית.

המאפיין העיקרי של מהלכי צה"ל במלחמת ששת הימים הוא ההדרגתיות. מאפיין בולט נוסף הוא התפקיד המרכזי שמילא שר הביטחון משה דיין בקבלת ההחלטות האסטרטגיות והעובדה שברוב המקרים הוא בלם מהלכים.

החזית המצרית: רצועת עזה ותעלת סואץ

בחזית המצרית קבע שר הביטחון דיין לפני פרוץ המלחמה שאין לתקוף בשלב הראשון את רצועת עזה וכי אין להגיע לתעלת סואץ - כדי לא ליצור מוקד חיכוך נוסף עם מצרים ולא להפוך את הסכסוך לבין-לאומי.⁵ הקביעה הראשונה התמוססה במהירות - בין היתר בשל ירי מהרצועה לעבר ישראל. אשר לקביעה השנייה - כשנודע שכוח של צה"ל הגיע לקרבת התעלה הורה השר להסיגו, אך עד מהרה התברר שהדיווח היה מוטעה.⁶ בהמשך, לקראת סיום המערכה בחזית המצרית, אישר משה דיין להגיע לתעלה - משיקולים מבצעיים. בספרו הסביר את שיקוליו:

"ניתנה - על דעתי - הוראה לכוחות בסיני לרדוף אחר יחידות הצבא המצרי עד לתעלת סואץ ולחסום את פתחי הצירים המוליכים מן התעלה לסיני. בעקבות הוראה זו יימצאו חיילינו ליד התעלה - דבר שלא רציתי בו. למעשה עמדתי לפני ברירה: להכות בצבא המצרי כמה שידנו משגת - ולשם כך צריך להגיע עד לתעלה או להיעצר באיזה מקום בסיני - ואז לא די שתפחתנה אבדות המצרים, הם אף עלולים להתעודד ולא לבקש הפסקת אש... בין שתי האפשרויות החלטתי להעדיף את השיקול האופרטיבי המיידי; את הגשמת המטרה המדינית, שלא להסתבך בקונפליקט לא לנו, כלומר בשליטה בתעלת סואץ, יהיה עלינו להסדיר לאחר גמר הקרבות".⁷

החזית המצרית: שרם א-שייח'

בחזית המצרית היה מהלך שדיין דווקא דחק לבצעו: להשתלט במהירות על שרם א-שייח'. כבר בלילה הראשון הוא נתן קדימה למהלך, שכן הוא ייחס חשיבות רבה לכך ששרם א-שייח' תהיה בשליטת ישראל בעת שתתקבל ההחלטה על הפסקת אש - החלטה שדיין ידע שתאושר במועצת הביטחון ברגע שהערבים יבינו שהם מובסים. בספר האוטוביוגרפיה שלו ביקר יצחק רבין, הרמטכ"ל במלחמת ששת הימים, את הגישה הזאת:

"צה"ל קוצר ניצחונות - ודעתו של שר הביטחון נתונה בעקביות ובעקשנות להשתלטות מיידיה על שרם א-שייח'. ביום ג', שישה ביוני, יומה השני של המלחמה, ב-8.20 בבוקר הוא קורא לי ואומר במידה רבה של קוצר רוח: 'מצטברות ידיעות על פעילות מדינית

מזרזת של הסובייטים להביא לסיום המלחמה. מה יהיה עם שרם א־שייח' המלחמה עוד תסתיים לנו בלי שהעילה לפתיחתה, שרם, תהיה בידינו... דיין הורה לי: יש להגיע לשרם ולנכוח שם ללא קשר להתפתחות המערכה הצבאית בסיני⁸

החזית הירדנית: לא לג'נין וללטרון

אשר לחזית הירדנית: המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, תא"ל ישראל ליאור, כותב בספרו שהוא חשד בדיין שכבר מלכתחילה רצה לנצל את ההזדמנות כדי להשתלט על הגדה המערבית.⁹ העובדות מוכיחות את ההיפך. זמן קצר לאחר תחילת המערכה הועברו לחוסיין מלך ירדן מסרים בשלושה צינורות ובהם הצעה שיימנע מלפעול נגד ישראל.¹⁰ כבר כשעה וחצי לאחר פתיחת המערכה בחזית המצרית נודע על כוונות התקפיות של ירדן, ובתוך דקות החלו להתקבל ידיעות על הפגזות ועל הפצצות של צבא ירדן נגד יעדים בישראל ובכללם בירושלים. שר הביטחון אישר להפעיל את חיל האוויר נגד סוללות הארטילריה ובהמשך - להשמדת חיל האוויר הקטן של ירדן.

באותו השלב הורה שר הביטחון למנוע את התפשטות הלחימה

העובדות מוכיחות כי דיין לא רצה לנצל את ההזדמנות כדי להשתלט על הגדה המערבית

אלון הביע את דעתו שהתקפות הירדנים נותנות לישראל עילה צבאית לכבוש את העיר העתיקה, והשר בגין אמר שלשם כך ביקש את כינוסה של הישיבה והציע שהממשלה תחליט "לשחרר את העיר העתיקה". ראש הממשלה טען שלא ניתן להחליט על כך בלא שר הביטחון והרמטכ"ל. זו שעת כושר, חזר וטען בגין. פעמיים הזהרנו את הירדנים; תחילה הודענו להם שאם לא יפעלו לא יינזקו, ואחרי שלמרות זאת החלו לתקוף התרענו בהם להפסיק את ההתקפה, ולא - ייפגעו, וחרף זאת המשיכו לתקוף. הנוכחים התלבטו אם לייפות את כוחו של ראש הממשלה להחליט בעצה אחת עם שר הביטחון והרמטכ"ל על כיבוש העיר העתיקה - אם ימצאו לנכון לעשות זאת, אולם נוכח עמדתו של ראש הממשלה הסתיימה הישיבה בלא לקבל כל החלטה בעניין.¹³

בבוקר 6 ביוני הנחה דיין לכתר את העיר העתיקה, לפתוח את שער יפו ואת שער שכם ולהשאירם פתוחים, אך לא להיכנס לתוכה.¹⁴ בצהריים טען בפניו אלון פיקוד המרכז, עוזי נרקיס, שיש לכבוש את העיר העתיקה, ודיין שלל זאת נחרצות.¹⁵

באותו היום בשעה 16:00 התכנסה ועדת השרים לענייני ביטחון. בתחילת הדיון היה ראש הממשלה נחוש בדעתו שאין לדחות את כיבוש מזרח ירושלים, ורבים מהשרים, ובהם בגין, אלון, ורהפטיג, קול וגלילי, חיזקו את ידיו. שר הביטחון הציע לכתר את העיר העתיקה, אך להימנע מלהיכנס לתוכה. נימוקו לכך: לא כדאי להסתכן בקרבות רחוב בזמן שעל צה"ל עוד לכבוש את שרם א־שייח', מה גם שהעיר העתיקה נמצאת בעצם, מבחינה צבאית, בידי צה"ל. ראש הממשלה קיבל את דעתו. הוא אמר שאומנם אין הוא רואה הבדל בין כניסה לעיר העתיקה לבין כיתורה מבחוץ, אך הציע לדון בגורלה למחרת. בסיכום הדיון הוחלט שאין נכנסים בלילה לעיר העתיקה וכי באותו השלב מסתפקים בכיתורה, ואם ההתפתחויות יחייבו זאת - מוסמך שר הביטחון להורות לצה"ל להיכנס אליה.¹⁶

בשעה 20:05 קבע שר הביטחון בדיון שערך עם הרמטכ"ל כי יש "לסגור" את ירושלים - משמע להשתלט על כל השטחים שמובילים אליה. אם יידרש הדבר, אמר, ניתן להתקדם לשם כך עד מעלה־אדומים ואפילו עד לנהר הירדן. את חברון - אמר - אין לכבוש לעת עתה. על צה"ל להיות מוכן להיכנס לעיר העתיקה, אולם הכניסה תיעשה רק לפי אישורו.¹⁷ בספרו מסביר דיין כי הנחייתו זו נבעה מכך שלמרות הדיווחים כאילו ירושלים מכותרת, לא היה הדבר נכון: הדרך מיריחו הייתה פתוחה עדיין, חטיבה 10 (הראל) הייתה ברמאללה, וחטיבה 55 (צנחנים) הייתה תקועה מול אוגוסטה ויקטוריה. השר קבע כי יש הכרח לכתר את העיר סופית ומיד כדי שתהיה בידי ישראל לפני שיופעל לחץ להפסקת אש.¹⁸

בהקשר לכך הסביר בעדותו מי שהיה רמ"ח מבצעים, יצחק חופי: "העיר העתיקה היא נמוכה, וקשה מאוד לפרוץ לתוכה ולהילחם בה כשאוגוסטה ויקטוריה מוחזקות. כך שמבחינה זו יש היגיון צבאי קודם כול לקחת את הרכסים שמסביב לירושלים, לאבטח אותם ורק אחר כך להיכנס. אם היו נימוקים אחרים, שאינם צבאיים, לדחות את כיבוש העיר העתיקה, אינני יודע".¹⁹

בחזית הירדנית. בשל החשש לירי לעבר שדות התעופה רמת־דוד ולוד ביקש צה"ל להשתלט על אזור ג'נין ועל מובלעת לטרון. בשעה 12:20 הורה שר הביטחון שפיקוד הצפון יטהר את השטח שמסכן את רמת־דוד בלי להיכנס לג'נין וסירב לאשר את כיבוש מובלעת לטרון.

אשר לירושלים: בעקבות פירוש מוטעה שלפיו מתכוונים הירדנים להשתלט על הר הצופים אישר דיין מהלך לחבירה אליו. במהלך היום דחה השר בקשות חוזרות ונשנות לכבוש את מובלעת לטרון ואת ג'נין בתקווה שאפשר יהיה להגביל את הלחימה.¹¹ רק בשעה 22:00, כשנוכח כי אין תוחלת לתקוותו, הורה להפסיק את המגעים עם הירדנים בנוגע להפסקת אש ואישר את המהלכים האלה.¹²

החזית הירדנית: לא לעיר העתיקה

ההגבלות שהטיל שר הביטחון היו גם על הכניסה לעיר העתיקה. כבר בלילה הראשון, ליל 6-7 ביוני, בשעה 19:00 נועדה הממשלה לישיבה, ככל הנראה לבקשתו של השר מנחם בגין שביקש להביא לכך שהממשלה תחליט על כיבוש העיר העתיקה בירושלים. השר

חיילי צה"ל נכנסים לעיר העתיקה במלחמת ששת הימים | שיקולים מדיניים וצבאיים גם יחד הם שגרמו לעיכוב ההחלטה להיכנס לעיר העתיקה

"תוכנתי לכיבוש ירושלים הייתה כדלקמן: להתקדם מצידו הצפוני של הקסטל, לכבוש את עמדת הראדאר ומשם להמשיך באיגוף צפוני גדול אל הגבעה הצרפתית - לבנייני האוניברסיטה בהר הצופים, לדרך יריחו. לא ראיתי צורך בפריצה חזיתית לתוך ירושלים ולנהל בה מלחמה מבית לבית. האמנתי כי אם נבצע איגוף זה ונשתלט על גב ההר - לא תהיה לירדנים ברירה והם יאלצו לסגת מירושלים... במשך היום ברור היה שמבחינה צבאית העיר בדינו. רציתי מאוד שתיכנע בלי קרב. ירושלים ראתה בדברי ימיה מלחמות והריסות רבות. עלינו להשתדל, כמה שאפשר, לקחת אותה בלא אלה. בכל מקרה, אם הנחתנו זו לא תתאשר - לאחר שתושלם ההתקפה, אפשר יהיה לשקול פריצה לתוך העיר. אך הצמרת הפוליטית סירבה לקבל הנחות אלה. אשכול, אלון ובגין לחצו עלי להורות לחטיבת השריון הראל בפיקודו של אורי בן-ארי להחיש את התקדמותה לתוך העיר במקום לבצע את האיגוף שהצעתי. מכל מקום, פעילות מדינית בין-לאומית, שכבר החלה, חייבה זירוז המהלכים, ולקראת בוקר יום רביעי, 7 ביוני, נתתי אישור לכניסה אל תוך העיר העתיקה. הנחתי התאשרה. כאשר התקדמנו, פינה הלגיון את כל כוחותיו".²²

גם אחרי שאישר את כיבוש העיר העתיקה הגביל דיין את השימוש

למעשה חברו בהקשר זה השיקולים הצבאיים לשיקולים של שר הביטחון: רק בשעות אחר הצהריים המאוחרות הגיעה פלוגת הטנקים שהובטחה לחטיבה 55, ובעקבות זאת הורה אלון הפיקוד לחטיבה 55 לכבוש את הרכס של אוגוסטה ויקטוריה ועזריה. כלומר, רק באותה השעה החלה להתבצע הנחיתת שר הביטחון משעות הצהריים בדבר סגירת ירושלים ממוזרח.

בשעה 22:30 הודיע אלון פיקוד המרכז לרמטכ"ל כי אוגוסטה ויקטוריה, א-טור ועזריה אינם עדיין בידי צה"ל וביקש להפעיל את חיל האוויר מעזריה ומוזרח. לכך נוספה טעות בניווט שכתוצאה ממנה התכתשו בחשכה הטנקים של גדוד השריון הפיקודי והסיירת של חטיבה 80, שצורפה לחטיבה 55, באזור גשר גת שמנים שלמרגלות חומת העיר העתיקה עם כוח ירדני על החומה במקום שישתלטו על אוגוסטה ויקטוריה. כלומר, שיקולים מדיניים וצבאיים גם יחד הם שגרמו לעיכוב ההחלטה להיכנס לעיר העתיקה.²⁰

בשעה 21:00, כשנודע כי הירדנים ביטלו את פקודת הנסיגה מהגדה המערבית והורו לכוחותיהם להתארגן להגנתה, קבע שר הביטחון שהכרחי להשלים את כיבושה של ירושלים במהלך הלילה וביום המחרת.²¹ וכך הסביר דיין את שיקוליו:

כוח של צה"ל ברמת הגולן במלחמת ששת הימים | ד"ר רצה להימנע מלכבוש שטחים שמעבר לאזורים המפורזים ברמת הגולן הן משיקולים מדיניים והן משיקולים מבצעיים

לא הייתי מסוגל לבצע 'מקבת צפון' שלמה, אלא 'מקבת' מוקטנת. זאת אומרת: גדוד אחד – בניאס-תל-חמרה וגדוד אחד – תל-פאחר, אך לא היה לו כוח לעלות לזעורה, אלא רק לנצל הצלחה - דבר שאני לא האמנתי בו - בהבקעה. ואז לא אשיג את משימת קרש הקפיצה, אלא רק את ההגנה. אני נותן לאויב שהות להתארגן לאחר הבקעה ראשונה, דבר שמאוד לא מוצא חן בעיניי.

צירוף גורמים אלה: מזג אוויר גרוע, 'מקבת' קטנה וחוסר אפשרות להפוך אותה לקרש קפיצה הם שיוצרים לי את הדילמה ואת אי-הרצון לתקוף. התקשרתי עם סגן הרמטכ"ל (כשהגתי ל'תמר' - זה היה בערך שעה או שעתיים לפני שעת ה"ש", אם כי כבר היו מגעים בשטח), אמרתי לחיים בר-לב: 'הבעיות שלי הן כפי שתיארתי לעיל, ולכן אין לי חשק לתקוף' והוספתי: 'אם יש סכנה שמחר לא יהיה אישור לתקוף, אני תוקף בנתונים אלה. אם אתה בטוח שיש לי אופציה פתוחה גם למחר, אני דוחה את זה ב-24 שעות ותוקף מחר'. על כך ענה לי חיים בר-לב: 'אין שום בעיה. אתה רוצה מחר - תתקוף מחר. לא ישתנה כלום'. אמרתי לו 'תודה רבה'²⁶.

בדין בליל 7-8 ביוני, על רקע האפשרות שמועצת הביטחון תחליט על הפסקת אש, חזר שר הביטחון וקבע שבחזית הסורית יש להשתלט על השטחים המפורזים. רבין מסביר בספרו: "שר הביטחון קבע כי לכל היותר מותר לצה"ל לחצות את הגבול הבין-לאומי הישראלי-סורי למרחק שניים-שלושה ק"מ. לא ראיתי בכך טעם: לטפס על כמה גבעות בתל-עזיאת וברמת-הבניאס בלא לחולל שינוי מהותי במצב - לא נראה בעיניי כמאמץ שראוי להקזיז דם, ואולי דם רב, להשגתו"²⁷.

בחיל האוויר למתן סיוע למהלך ואסר על פעילותו באזורים הקרובים להר הבית ולכנסיית הקבר.²³

החזית הסורית: לא לרמת הגולן

כמו ירדן, הפעילה גם סוריה מטוסים להפצצת יעדים שונים בישראל. מטרת ישראל הייתה, כאמור, לרכז את המאמץ ההתקפי בחזית המצרית, מה גם שהוערך שלפיקוד הצפון אין די כוחות למהלך התקפי של ממש. לפיכך בחזית הצפון הופעל ביום הראשון רק חיל האוויר - להשמדת חיל האוויר הסורי. התקפות סוריות מקומיות נבלמו בעודן באיבן.

עם זאת אישר הדרג המדיני שהאזורים המפורזים מבוטלים, וניתן להשתלט עליהם.²⁴ ב-7 ביוני תיכנן פיקוד הצפון מהלך להשתלטות על האזורים המפורזים בתקווה שיאושר לו גם להמשיך מעבר להם. אולם בשעות אחר הצהריים ביקש הפיקוד לדחות את ההתקפה ליום המחרת.²⁵

על הסיבה לכך מסר אלוף הפיקוד, דוד אלעזר, בעדותו:

"לאחר שבצהרי 7 ביוני עמדתי להנחית את ההתקפה הסתברו לי כמה דברים, שבגללם התחלתי להתלבט אם כדאי בכלל להנחיתה במועד זה:

1. היה מעונן, והיועץ האווירי שלי, יענק'לה סלומון, אמר לי שאי-אפשר לתת סיוע התקפי מדויק. הוא אמר: 'אפשר לתקוף אם נמצא חור בעננים, אבל אין ודאות שאקבל סיוע אווירי במקום שארצה'.
2. הכוחות שעמדו לרשותי היו קטנים מאלה שתוכננו ב'מקבת צפון'. חטיבה 37 נמצאה בגזרת ירדן, וחטיבה 8 עוד לא הגיעה. עמדו לרשותי רק גולני וגדוד שרמן של חטיבה 37. אי לזאת

תנועת המושבים, היה מעורב עם דיין בפעילות ציבורית שנים רבות ואיש מפלגתו - רפ"י - וגם ידיד אישי. הוא נפגש איתו בשעת לילה מאוחרת. בשיחה, שנמשכה עד אחרי 02:00, העלה בפניו כמה טיעונים: אסור שהתוקפנות הסורית תישאר ללא תגובה אחרי שמצרים ביקשה הפסקת אש; יש בסיס להנחה שהמערכה בחזית הסורית תהיה פחות קשה מכפי שמעריכים אחדים; ההגבלה שלא לחרוג מתחומי הגבול המנדטורי חסרת ערך צבאי וגם תקשה על הלחימה. לעומת זאת, הרחבת הלחימה אל מעבר לה תגביר את המהירות ותפחית את הקושי; אסור להשאיר את סוריה בלתי מנוצחת - מתוך הראייה של היחסים עם כל עמי ערב; היישובים שלמרגלות הרמה הגיעו לקצה גבול המתח שהם מסוגלים לעמוד בו, ויציבותם עלולה להתערער אם יימשך המצב הקיים. הימנעות מהתקפה תהיה "בכייה לדורות" - הוסיף.

דיין לא השתכנע, הסביר לפיינרמן את נימוקיו ואף שיכנעו שאין טעם בהתקפה. כאשר חזר פיינרמן לפיקוד הצפון, בשעה 07:30, הוא היה משוכנע שעליו לבשר שלא תהיה מתקפה בחזית הזאת.³²

שר הביטחון משה דיין היה הדמות הדומיננטית שקיבלה את ההחלטות האסטרטגיות. בנוגע לכמה מהן, כמו כיבוש העיר העתיקה והעלייה לרמת הגולן, הוא נתקל בגישה שונה של רוב חברי הממשלה

בעדותו הסביר רבין כי הסתייג ממהלך מוגבל משום שהוא היה כרוך בהקזת דם כמעט כמו במהלך נרחב, משום שתוצאותיו צפויות היו להיות דלות ומשום שעוצמה בחצי הדרך, בלא להגיע לשטחים השולטים ברמה, הייתה חושפת את כוחות צה"ל ומרעה את מצבם.²⁸

במהלך 8 ביוני הופעלו לחצים מכיוונים שונים בנוגע להתקפה ברמת הגולן: נציגים של יישובי הצפון הגיעו לשיבת הממשלה, ואלוף פיקוד הצפון הגיע לתל-אביב ונועד עם ראש הממשלה.²⁹ בשיבת הממשלה שהתכנסה במתכונת של ועדת שרים לענייני ביטחון, ושהחלה בשעה 19:10, הביעו מרבית השרים את דעתם בעד המהלך. שר הביטחון הסביר את עמדתו:

"אני בעד התקרבות לגבול הבינלאומי כדי לבטל את השטחים המפורזים. לדעתי, הסורים לא יפסיקו אף פעם להילחם. אני רואה את המטרה שמבצע כזה צריך לשמש".³⁰

דיין קשר את המהלך להקשר הכללי של המלחמה, לסיבותיה ולמטרותיה: לדבריו, ישראל פתחה במלחמה כדי למגר את הכוח המצרי ולפתוח את מצרי טיראן. בדרך היא השתלטה גם על הגדה המערבית. הוא הדגיש שהוא מתנגד להשתלטות על שטח בתוך סוריה כדי להקל על המשקים הנתונים לירי סורי משום שהעולם הערבי לא ישלים עם ישיבת קבע של ישראל ברמה, והיא תהיה במצב מלחמה עם שלוש מדינות. בערב שלפני כן, אמר דיין, הודיע שליט מצרים, נאצר, שימשיך במלחמה עד שיסולק החייל הישראלי האחרון מאדמת מצרים, ומכאן שהמלחמה בחזית המצרית עלולה להימשך עוד זמן רב, ואין טעם לפתוח חזית נוספת.

דיין דיבר על הבעיות הצבאיות הכרוכות במהלך שתיאר הרמטכ"ל ועל האבדות הכבדות שעלולות להיגרם נוכח הביצורים של צבא סוריה. הוא טען שהכוחות הנמצאים בפיקוד הצפון אינם חזקים דיים לביצוע המהלך, ואין ביטחון שהתגבורות מהחזיתות האחרות יגיעו במועד. הוא גם ציין כי יש חשש להתערבות פעילה של ברית-המועצות וכי אין כל ביטחון שארצות-הברית תפעל נגד התערבות כזאת.

נוסף על כך - אמר דיין - יש חשש שגם צרפת תתערב, וצרפת הרי הייתה הספקית הראשית של מטוסים לישראל. דיין הסביר שמצבו של חיל האוויר אינו טוב, שכן הוא לא קיבל מטוסים חדשים מאז 1962 וספג אבדות ביום הראשון למלחמה. לסיכום דבריו אמר דיין כי אם אנשי היישובים שלמרגלות הרמה אינם יכולים לעמוד בהפגזות הסורים, הוא מעדיף להזיז את בתי היישובים על פני כיבוש הרמה. בסיום הישיבה קיבלה הממשלה את ההחלטה הבאה: **"מחליטים לדחות ליום-יומיים את ההחלטה בעניין הפעולה בגבול הסורי ולהטיל על הרמטכ"ל להביא הצעה לתוכנית הפעולה לאישור הוועדה. במשך ימים אלה ייעשה מאמץ לא לגרות את הסורים".**³¹

גם לאחר הישיבה נמשכו הניסיונות להשפיע על שר הביטחון שישנה את דעתו. אחרי שחזר למפקדת הפיקוד קרא אליו אלוף אלעזר את עוזי פיינרמן, קצין קישור במפקדת הפיקוד, וביקש ממנו לנסות להשפיע על דיין לשנות את החלטתו. פיינרמן, מזכיר

המפנה - לתקוף בחזית הסורית

עמדתו זו של משה דיין השתנתה בבוקר של יום המחרת. את השינוי ואת הרקע לו הוא מסביר בספרו:

"ב-9 ביוני, בשעה 7.00 בבוקר, הוריתי לאלוף פיקוד הצפון לצאת לפעולה. בלילה ובבוקר נשתנו הדברים. נימוקיי - בעיקר לטווח הקצר - שוב לא הייתה להם אחיזה.

נשיא מצרים שינה את עמדתו: במקום שימשיך במלחמה הסכים להפסקת אש. לא זו בלבד שנהג כך בעצמו, אלא יעץ גם לסוריה לעשות כן. ובאמת, לפנות בוקר, בשעה 3.15, הודיע רדיו דמשק שסוריה מסכימה להפסקת אש. גם הסובייטים 'הנמיכו את הטון', ולא נראו סימנים שיש בדעתם לשלוח כוחות להתערבות במלחמה. ולא רק בעמדות המדיניות, אלא גם בשטח חלו שינויים מכריעים. כאשר נכנסתי למטכ"ל נמסר לי כי סיור אוויר שלנו מדווח שקוניטרה ריקה, והתושבים הסורים מפנים את אזור הגבול בהמוניהם ונודדים צפונה, לכיוון דמשק. במצב הזה לא ראיתי הצדקה שלא לנהוג לפי רצונם של רוב חברי הממשלה, של ראש הממשלה ושל המטכ"ל.³³

...ב-2.00 אחר חצות באתי למטה. נאצר הסכים להפסקת אש. ב-3.00 בבוקר הודיעה סוריה על הפסקת אש. כן נתקבלה ידיעת מודיעין כי קוניטרה ריקה, יש בריחה. בחזית סוריה התחילה

התמוטטות. על סמך הידיעות האלה שיניתי את דעתי³⁴.

מה, בעצם, קרה? בשעה 03:20 נודע באג"ם מבצעים שהסורים הודיעו על הסכמתם להפסקת אש. השר הגיע לחדר המלחמה של אג"ם מבצעים אחרי השעה 06:00, ובעת שהותו שם נודע לו על מברק ששיגר נשיא מצרים לנשיא סוריה שבו דחק נאצר באתאסי להסכים להפסקת אש. נוסף על כך רמ"ח אוויר מסר לדיין שטייסיס ראו בריחה של כוחות סוריים ברמה מזרחה. בעקבות זאת התפוגג תוקפם של שניים מהטיעונים שהעלה דיין נגד המתקפה: התברר שלא יהיה צורך להילחם בשתי חזיתות בו־זמנית ושהמערכה נגד צבא סוריה לא תהיה קשה. לפיכך הורה שר הביטחון לאלוף פיקוד הצפון לתקוף.

ייתכן שבין הגורמים שהשפיעו על שר הביטחון לשנות את דעתו היו גם גורמים שאותם מכנה אלוף אלעזר בעדותו "סובייקטיביים". אפשר שהוא מרמז ל"בכיה לדורות" ואפשר שלכך שדיין היה בדעת יחיד בעניין. ייתכן שלכך מרמז דיין בהסברו: "במצב הזה לא ראיתי הצדקה שלא לנהוג לפי רצונם של רוב חברי הממשלה, של ראש הממשלה ושל המטכ"ל³⁵".

אף שהיו לצה"ל תוכניות מבצעיות לכיבוש סיני, הגדה המערבית ורמת הגולן, הרי שהיציאה למלחמה לא נועדה כדי לכבוש אותם

סיכום

לצה"ל היו תוכניות אופרטיביות למהלכים התקפיים בשלוש החזיתות. עם היציאה למלחמת ששת הימים הוא מיקד את מאמצו ההתקפי בחזית המצרית. גם כשהחלו צבאות ירדן וסוריה להפציץ ולהפגיז מטרות בישראל ביקש הפיקוד העליון למקד את המאמץ בחזית המצרית והסתפק - בשלבים הראשונים - בהפעלת חיל האוויר להשמדתם של חילות האוויר שלהם.

שר הביטחון משה דיין היה הדמות הדומיננטית שקיבלה את ההחלטות האסטרטגיות. בנוגע לכמה מהן, כמו כיבוש העיר העתיקה של ירושלים והעלייה לרמת הגולן, הוא נתקל בגישה שונה של רוב חברי הממשלה. בחזית הירדנית הוא ביקש תחילה להגביל את הלחימה וקיווה שתושג הפסקת אש. רק כשנוכח שהתקווה הזאת נגוזה, בערבו של היום הראשון, הוא אישר לכבוש את ג'נין ואת מובלעת לטרון.

הוא רצה להימנע מללחום בעיר העתיקה בתקווה שהיא תיפול ללא קרב. רק כשהתברר שישנה תוכנית לכפות הפסקת אש, הוא אישר לכבוש אותה, אך הגביל את אופן הפעלת הכוח.

דיין רצה להימנע מלכבוש שטחים שמעבר לאזורים המפורזים ברמת הגולן הן משיקולים מדיניים והן משיקולים מבצעיים. השיקולים המדיניים היו החשש מפני עימות ממושך עם הסורים

שלא ישלימו עם אובדן השטחים ומפני עימות עם בריה"מ. השיקולים המבצעיים היו החשש שמתקפה ברמת הגולן באמצעות הכוח שעמד לרשות פיקוד הצפון תהיה כרוכה באבדות רבות. כמו כן הוא רצה להימנע מלחימה בחזית הסורית ובחזית המצרית בעת ובעונה אחת. משהשתכנע שהשיקולים הצבאיים מאפשרים את המתקפה - הורה להוציאה אל הפועל.

מכל אלה עולה כי אף שהיו לצה"ל תוכניות מבצעיות לכיבוש סיני, הגדה המערבית ורמת הגולן, הרי שהיציאה למלחמה לא נועדה כדי לכבוש אותם. המהלכים לכיבושם היו הדרגתיים, ושר הביטחון בלם לעיתים חלק מהם לפני שהיה מוכן לתת להם את ידו.

הערות

1. שמעון גולן, **מלחמה בשלוש חזיתות - קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת ששת הימים**, מערכות, צה"ל - המחלקה להיסטוריה, 2007
2. ראו: שמעון גולן, **גבול חם, מלחמה קרה - התגבשות מדיניות הביטחון של ישראל, 1949-1953**, מערכות, תל-אביב, 2000, עמ' 83
3. **מלחמה בשלוש חזיתות**, עמ' 28-41 והמפות אחרי עמ' 32
4. **שם**, עמ' 173
5. **רישום של ראש ענף ההיסטוריה בעת הצגת התוכניות לשר הביטחון ב-2 ביולי 1967**, ארכיון צה"ל
6. **עדות ראש לשכת הרמטכ"ל, אל"ם רפי אפרת**, ארכיון צה"ל
7. משה דיין, **אבני דרך**, עידנים, ירושלים, 1976, עמ' 443
8. יצחק רבין, **פנקס שירות**, מעריב, תל-אביב, 1979, עמ' 191
9. איתן הבר, **היום תפרוץ מלחמה - זיכרונותיו של תת-אלוף ישראל ליאור**, המוזיאון הצבאי של ראשי הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר, עידנים, 1987, עמ' 222-223
10. גולן, **מלחמה בשלוש חזיתות**, עמ' 206-207
11. **עדות אל"ם רפי אפרת**
12. **שם**
13. **פרוטוקול ישיבת הממשלה, 5.5.67 בשעות 9-7 בערב בכנסת**, ארכיון המדינה, א-8164/6
14. **עדות אל"ם אפרת; אבני דרך**, עמ' 440; אריה בראון, **חותם אישי - משה דיין במלחמת ששת הימים ואחריה**, ידיעות אחרונות, 1997, עמ' 61-62
15. **עדות האלוף נרקיס**, ארכיון צה"ל; עוזי נרקיס, **אחת ירושלים**, עם עובד, 1983
16. **היום תפרוץ מלחמה**, עמ' 232-233; **אבני דרך**, עמ' 441
17. **עדות אל"ם אפרת**
18. **אבני דרך**, עמ' 441
19. **עדות האלוף חופי**, ארכיון צה"ל
20. **עדות אלוף נרקיס; אחת ירושלים**, עמ' 228, 232-237; **עדות אל"ם אפרת; אבני דרך**, עמ' 449
21. **עדות אל"ם אפרת**
22. **חותם אישי**, עמ' 70
23. **שם; עדות אל"ם אפרת**
24. **שם**
25. **שם; רשימות רע"ן היסטוריה**
26. **עדותו של אלוף אלעזר**, ארכיון צה"ל
27. **פנקס שירות**, עמ' 194
28. **עדותו של רב-אלוף יצחק רבין**, ארכיון צה"ל
29. **מתי מיידל, המערכה על הגולן יוני 1967**, מערכות, תל-אביב, 2001, עמ' 254; **עדותו של אלוף אלעזר**
30. **המערכה על הגולן**, עמ' 259-266; **היום תפרוץ מלחמה**, עמ' 248-250; **פנקס שירות**, עמ' 198-199; **אבני דרך**, עמ' 474-475
31. **שם**
32. **משה א' גלבוט, שש שנים, שישה ימים**, עם עובד, 1968, עמ' 236; **עדותו של אלוף אלעזר**
33. **אבני דרך**, עמ' 475
34. **שם**, עמ' 485
35. **מלחמה בשלוש חזיתות**, עמ' 301-305

